

УДК 130.2:323.1

DOI <https://doi.org/10.30970/PPS.2025.62.16>

ВПЛИВ ЕСТЕТИЧНОЇ КУЛЬТУРИ НА ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ

Лариса Ордіна

*Білоцерківський національний аграрний університет
соціально-гуманітарний факультет,
кафедра філософських та політичних наук
Соборна площа 8/1, 09117, м. Біла Церква, Київська область, Україна*

Олександр Ярмола

*Білоцерківський національний аграрний університет
соціально-гуманітарний факультет,
кафедра філософських та політичних наук
Соборна площа 8/1, 09117, м. Біла Церква, Київська область, Україна*

У статті проаналізовано категорію «національна ідентичність» як духовно-культурну своєрідність естетичного досвіду народу, його уявлень про красу, гармонію, сенс буття та способів художнього самовираження. Підкреслено, що повномасштабне вторгнення російських військ на територію України має на меті знищення української державності, тому актуальним постає питання розгляду національної ідентичності не лише як політичної та соціальної категорії, але й як естетично-культурної єдності, що виражає глибинний духовний код нації.

На основі узагальнення результатів теоретичного аналізу встановлено, що естетична культура – інтегроване особистісне утворення, яке є основою здатності до сприймання та оцінки прекрасного й потворного, високого й низького, трагічного й комічного в житті та мистецтві, а також до перетворення дійсності за «законами краси».

Визначено, що національна ідентичність в естетиці ґрунтується на естетичних ідеалах народу; проявляється у національних символах, образах, стилях мистецтва; формується через спільний художній досвід; має емпатійно-естетичний характер; виконує ідентифікаційну функцію.

Обґрунтовано процес естетичного впливу на особистість, що полягає не лише в емоційному залученні до мистецького твору, але й у глибшій ідентифікації з культурними цінностями, який сприяє формуванню естетичних смаків, моральних орієнтирів та зміцненню національної ідентичності особистості. Мистецько-естетичні та національні чинники у їх органічному поєднанні мають становити фундамент для формування національної ідентичності.

Розроблення концепції впливу естетичної культури на формування національної ідентичності є інноваційним підходом, що ґрунтується на актуалізації співпереживання художнім образам, інтонаційно та образно близьким до національного світосприйняття людини.

Для формування національної ідентичності виявлено такі механізми впливу естетичної культури: емоційно-ціннісний, ідентифікаційний, комунікативно-регулятивний.

Ключові слова: естетична культура, національна ідентичність, українське мистецтво, художня культура, ментальність.

В умовах російсько-української війни пріоритетними напрямками національного відродження стають нові вимоги до духовного розвитку нації, нарощування культурного потенціалу суспільства, що передбачають впровадження здобутків національного мистецтва, досягнення естетичної спрямованості у формуванні національної ідентичності.

Естетична культура відіграє важливу роль у формуванні національної ідентичності, стає одним з важливих факторів соціального розвитку, що зумовлює необхідність теоретичної розробки проблеми та актуальність наукового пошуку.

В українській естетиці глибоко опрацьовано підходи до естетичного осмислення аспектів культури й культурного розвитку людини засобами мистецтва в роботах Ю. Афанасьєва, І. Бондаревської, І. Зязюна, В. Кудіна, Л. Левчук, О. Оніщенко, В. Суханцевої, Л. Шеремета, Н. Яранцевої. Національна ідентичність є предметом всебічної уваги дослідників, які вивчають цю проблему з різних методологічних позицій. Зокрема, це праці українських вчених О. Білого, М. Бугрова, В. Волковського, М. Головатого, Л. Губерського, В. Кременя, М. Михальченка, В. Нестеренка, М. Поповича. Однак досі існує багато невизначених аспектів проблеми естетичної ідентифікації особистості засобами українського мистецтва в контексті національної ідентичності. Отже, вибір теми дослідження обумовлено необхідністю наукового обґрунтування змісту та ролі естетичної культури в процесі формування національної ідентичності.

Мета статті – теоретично обґрунтувати процес впливу естетичної культури на формування національної ідентичності засобами українського мистецтва, суть яких зумовлюється можливостями емпатійно-естетичного осягнення змісту художніх образів.

У дослідженні естетична культура розглядається як інтегрована якість особистості. Під естетичною культурою особистості розуміють міру освоєння естетичної культури суспільства та міру творчої її самовіддачі в галузі естетичної діяльності [1]. Близьким до цього є розуміння естетичної культури як сукупності якостей естетичної діяльності та свідомості особистості, що розкриває міру освоєння нею естетичної культури суспільства, а також творчої діяльності в галузі мистецтва [2]. Естетична культура у низці естетико-теоретичних викладок постає як система засобів та продуктів, за допомогою яких людина естетично засвоює світ [3]. В роботах низки авторів естетична культура особистості виступає як зорієнтованість її естетичної діяльності не на предмети та явища самі по собі, а на те, як зображуються їхні внутрішні якості у їхній зовнішній формі [4]. Великий інтерес для нас мають теоретичні міркування, в яких підкреслюється оцінювальний елемент естетичної культури. Тоді естетична культура особистості постає як система художньо-духовних поглядів та цінностей, що стали основою оцінок і ставлення людини до життя, творів мистецтва. Значну увагу низка авторів приділяє емоційним характеристикам естетичного ставлення до дійсності, вважаючи, що естетична культура – це здатність людини до емоційно-оцінювального сприйняття прекрасного в природі, мистецтві, дійсності [5, с. 29].

У визначенні, де естетична культура розглядається як система естетично-оцінювального ставлення до дійсності, підкреслюється її естетико-перетворювальний характер. Так, В. Нестеренко пропонує визначити естетичну культуру як сукупність емоційних та творчих здібностей, сформованих засобами мистецтва й спрямованих на активне перетворення дійсності [6, с. 64].

Аналіз наукової літератури з естетичних питань свідчить про те, що різні визначення естетичної культури, приклади яких наведено вище, відрізняються не стільки протилежністю позицій, скільки повнотою охоплення її характеристик. В одних роботах перевага віддається емоційно-оцінювальному ставленню, інші автори концентрують увагу на естетичному мисленні, в низці досліджень спеціально підкреслюється саме творчий характер естетичної культури тощо. Беручи до уваги різні підходи та намагаючись врахувати різні сторони визначення естетичної культури, ми спробували окреслити наше розуміння цього феномена в такий спосіб: естетична культура являє собою інтегровану якість особистості, що є основою здатності її до сприймання та оцінки прекрасного, потворного, високого

й низького, трагічного й комічного в дійсності, а також до її перетворення «за законами краси».

Процес національної ідентифікації, що нині відбувається під час російсько-української війни, пов'язаний з кардинальними змінами у засвоєнні українцями нової реальності, яка ґрунтується на зміцненні національної ідентичності та визначається оптимальністю національної політики й темпами формування громадянського суспільства. У Законі України «Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності» визначено, що українська національна ідентичність – стійке усвідомлення особою належності до української нації як самобутньої спільноти, об'єднаної назвою, символами, географічним та етносоціальним походженням, історичною пам'яттю, комплексом духовно-культурних цінностей, зокрема українською мовою і народними традиціями [7].

Національна ідентичність у філософії – це категорія, яка відображає усвідомлення людиною своєї належності до певної нації, спільноти, культури та традиції. Вона поєднує індивідуальне «Я» з колективним «Ми», стаючи підґрунтям для розуміння власного місця у світі. Національна ідентичність проявляється у спільних актуальних інтересах членів спільноти як співгромадян, виступає суб'єктивно детермінованою, а також створює механізми гармонізації у свідомості індивіда національної (групової) та особистісної ідентичності, власних цінностей та національних традицій [8, с. 233].

Американська вчена Л. Грінфелд вважає, що національна ідентичність у її сучасному розумінні – це приналежність до народу, ознакою якого є визнання його як нації. Л. Грінфелд визначає п'ять ознак національної ідентичності: 1) людські переконання: нація існує доти, доки її члени визнають один одного як співвітчизників та прагнуть продовжувати спільне співіснування; 2) спільне історичне минуле, спільні обов'язки й уявлення про спільне майбутнє; 3) спільні дії, тобто дієва ідентичність; 4) постійне проживання в одній країні; 5) спільні характеристики національного характеру, що формують загальну культуру народу [9, с. 34–36].

Британський дослідник Ентоні Сміт виділяє такі спільні риси національної ідентичності: історична територія як рідний край; спільні міфи та історична пам'ять; спільна масова, громадянська культура; єдині юридичні права та обов'язки для всіх членів суспільства; спільна економіка з можливістю пересуватися в межах національної території [10, с. 28].

Надзвичайно тісно з поняттям національної ідентичності корелює категорія «ментальність». Ментальність – це стійкі структури глибинного рівня індивідуальної та колективної свідомості, що впливають на мислення, відчуття, сприйняття світу. Ментальність нації виявляється в особливостях світосприйняття, суспільних настроях, життєвих стратегіях, у системі цінностей та моральних норм, у трудовій етиці й ставленні до довкілля, у родинних зв'язках та принципах виховання. Найповніше вона виявляється в національному характері й культурно-символічних формах національної ідентичності, національній психології, національно-релігійних традиціях тощо. Саме на її основі виникає відчуття ідентичності, виробляється кодекс правил, що визначають політичну й побутову поведінку індивідів. Як специфічний спосіб сприйняття та розуміння етносом, нацією свого внутрішнього світу й зовнішніх обставин ментальність виробляється під впливом багатовікових природно-кліматичних, культурно-історичних, геополітичних та інших чинників. Їхня зміна детермінує й певну еволюцію ментальних рис. Л. Шермет пропонує розглядати ментальність як ядро суспільної чи індивідуальної свідомості, що базується на колективному підсвідомому, значною мірою впливає на формування, вибір народом власної історичної долі, характеризуючи психічний стан народу, що виявляє основні підвалини струк-

тури національного духу [11, с. 157]. Саме ментальність долає історичні епохи, зберігає генетичний код нації, допомагає зрозуміти сутність ідентичності, закономірності розвитку культури, традицій, суспільної моралі.

Національна ідентичність ґрунтується на естетичних формах: мові, фольклорі, архітектурі, музиці, звичаях. У філософії естетики естетична ідентифікація розглядається як особлива форма естетичного сприйняття: коли людина зустрічається з твором мистецтва, що містить знайомі їй національні символи, інтонації, образи, її свідомість актуалізує ці знання та емоції. Вона ніби «входить» у художній образ, знімаючи межу між власним «Я» та зображеним світом. Цей процес резонує між зовнішнім художнім образом й внутрішнім національним світосприйняттям особистості. Національне світосприйняття – це унікальна система цінностей, що формувалася протягом століть під впливом історії, природи та фольклору. Наприклад, для українців характерне глибоке відчуття єдності з природою, шанування землі та волелюбність, що відображається у національній культурі.

Концептуальною ідеєю нашого дослідження є процес відчуттєво-ментального відображення, який ґрунтується на актуалізації співпереживання художніх образів, близьких за інтонаційно-образною природою національному світосприйняттю особистості. Художні образи й культурні символи стають засобами мистецтва як простору ідентифікації. Людина через них ототожнює себе з певною нацією, традиціями, цінностями. Співпереживання художніх образів, які відповідають національному світосприйняттю, культурним архетипам та духовним традиціям, структурно можна описати так: художній образ подається у творі мистецтва; інтонаційно-образна близькість – це збіг емоційної структури твору з внутрішнім світом та культурними кодами особистості; співпереживання відбувається, коли людина емоційно «входить» у твір; естетичний вплив формує внутрішній резонанс, гармонію, почуття належності, що зміцнює національне світосприйняття та духовні цінності особистості. Естетика дає змогу відчутти приналежність, навіть коли бракує раціональних підстав для ідентифікації.

Важливим механізмом впливу естетичної культури на формування національної ідентичності виступають національно-стильові засади пізнання мистецтва, що дає змогу глибоко проникнути у національну своєрідність індивідуального творчого почерку українських митців. В контексті нашого дослідження заслуговують на особливу увагу найхарактерніші риси образного змісту, а передусім ті, що визначають українську музику як національне надбання композиторського світобачення. Національному художньо-образному мисленню притаманні ширий ліризм, поетизація світобачення, найтонші нюанси внутрішнього буття людини, втілені, зокрема, у пісенній ліриці українських композиторів. Різні настрої ліричного струму найперше визначають емоційно-смысловий портрет української музичної культури. Не випадково М. Грушевський назвав ліричну пісню найдорожчим національним скарбом, який визначив подальший розвиток українського музичного мистецтва [12]. Гуманістично-змістовні пласти української музики великою мірою визначено саме підвищеною увагою до людських емоцій, глибинним проникненням до світу її внутрішніх переживань. Аналізуючи національно-психологічну специфіку змісту української музики, музикознавці підкреслюють надчутливість, рефлексивність, елегійно-замрійливу експресивність [13]. Аналіз окремих, найхарактерніших з боку національного стилю творів, і розгляд української музики як естетико-узагальнюючого явища дав змогу дійти висновку про непересічні художні цінності національного музичного мистецтва, що становить невід'ємну частину світової художньої культури. До типових характеристик української музики слід віднести образно-узагальнене відбиття найрізноманітніших людських переживань, психологічно рельєфне окреслення широкої палітри емоційних станів: від бурх-

ливих до філософсько-заглиблених образів, від героїчно-піднесених до меланхолійно елегійних [14].

Серед механізмів впливу естетичної культури на формування національної ідентичності можна виокремити такі: емоційно-ціннісний механізм, який розвиває почуття причетності до національної культури через красу, символи, традиції та емоційне переживання художніх образів, які втілюють національний характер; ідентифікаційний механізм, що спонукає до використання художніх образів та естетичних знаків як маркерів національної належності, закріплюючи їх у колективній пам'яті; комунікативно-регулятивний механізм, що формує здатність до національного самопізнання й самооцінки, фокусує увагу на спільному переживанні естетичних подій, створює відчуття єдності.

Отже, естетична культура відіграє ключову роль у формуванні національної ідентичності, оскільки вона є візуальним та символічним відображенням унікальності народу, а усвідомлення національної спадщини виступає умовою самопізнання. Національна естетика стає актуальною, допомагає народу відчувати свою унікальність на міжнародній арені та відрізнятись від інших культур. Естетична культура також формує візуальний код нації, що спонукає до емоційного єднання. Це відчуття приналежності, яке відбувається на підсвідомому рівні, адже візуальні символи не потребують перекладу та є зрозумілими для кожного, хто належить до цієї культури. Українське мистецтво надихає на гордість за свою спадщину, допомагає відчути красу, не лише зберігає традиції, але й активізує їх у сучасному житті.

Список використаної літератури

1. Зязюн І. Духовні чинники елітарної особистості: розвиток особистості в полі культурному освітньому просторі. IV слов'янські педагогічні читання: збірник наукових матеріалів. *Міжнародний конгрес.* Черкаси: вид-во ЧНУ імені Богдана Хмельницького, 2005. 338 с.
2. Отич О. Естетичні та етичні завдання особистісного розвитку педагога *Естетика і етика педагогічної дії*: збірник наукових праць. Київ; Полтава, 2011. С. 46–57.
3. Андрущенко В. Конституалізація освітнього простору Європи: аксіологічний вимір. Київ: МП Леся, 2014. 460 с.
4. Томашевський В. Теоретичні і методичні засади формування естетичної культури майбутніх дизайнерів у закладах вищої освіти: дис. ... докт. пед. наук. Кривий Ріг, 2020. 362 с.
5. Бутенко В., Бутенко Н. Естетична свідомість як умова організації життєдіяльності особистості за законами краси. *Молодь і ринок.* 2020. Вип. 3–4 (182–183). С. 23–29.
6. Нестеренко В. Естетична діяльність та структура естетичної свідомості. Київ, 1983. С. 63–65.
7. Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності: Закон України від 1 січня 2025 року № 2834-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2834-20#Text>.
8. Філософський енциклопедичний словник / гол. ред. В. Шинкарук та ін. НАН України, Інститут філософії ім. Г.С. Сковороди. Київ: Абрис, 2002. 751 с.
9. Greenfeld L. *Nationalism: Five Roads of Modernity.* Cambridge MA: Harvard University Press, 1992. P. 34–36.
10. Сміт Е. Національна ідентичність / пер. з англ. П. Тарашука. Київ: Основи, 1994. 223 с.
11. Шеремет Л. Філософський сенс життя як буття людини і культури. Харків, 2002. 275 с.
12. Грушевський М. Про українську мову і українську школу / передм. Я. Гояна; худож. оформл. О. Ковалю. Київ: Веселка, 1991. 46 с.

13. Корній Л., Сютя Б. Українська музична культура. Погляд крізь віки. Київ: Муз. Україна, 2014. 592 с.
14. Падалка Г. Педагогіка мистецтва (теорія і методика викладання мистецьких дисциплін). Київ: Освіта України, 2008. 274 с.

THE INFLUENCE OF AESTHETIC CULTURE ON THE FORMATION OF NATIONAL IDENTITY

Larysa Ordina

*Bila Tserkva National Agrarian University
Department of Philosophical and Political Sciences
pl. 8/1 Soborna, 09117, Bila Tserkva, Ukraine*

Oleksandr Yarmola

*Bila Tserkva National Agrarian University
Department of Philosophical and Political Sciences
pl. 8/1 Soborna, 09117, Bila Tserkva, Ukraine*

The article analyzes the category of “national identity” as a spiritual and cultural uniqueness of the aesthetic experience of the people, their ideas about beauty, harmony, the meaning of life, and ways of artistic self-expression. It is emphasized that the full-scale invasion of Russian troops into the territory of Ukraine is aimed at destroying Ukrainian statehood, therefore, the issue of considering national identity not only as a political and social category, but as an aesthetic and cultural unity that expresses the deep spiritual code of the nation, becomes relevant.

Based on the generalization of the results of theoretical analysis, it was established that aesthetic culture is an integrated personal formation that is the basis of the ability to perceive and evaluate the beautiful and the ugly, the high and the low, the tragic and the comic in life and art, as well as to transform reality according to the “laws of beauty”.

It is determined that national identity in aesthetics is based on the aesthetic ideals of the people; is manifested in national symbols, images, and styles of art; is formed through shared artistic experience; has an empathic and aesthetic character; and performs an identification function.

The process of aesthetic influence on the personality is substantiated, which consists not only in emotional involvement in a work of art, but also in deeper identification with cultural values, which contributes to the formation of aesthetic tastes, moral guidelines and strengthening of the national identity of the individual. Artistic, aesthetic and national factors in their organic combination should form the foundation for the formation of national identity.

The development of the concept of the influence of aesthetic culture on the formation of national identity is an innovative approach based on the actualization of empathy for artistic images that are intonationally and figuratively close to a person's national worldview.

The following mechanisms of influence of aesthetic culture on the formation of national identity have been identified: emotional-value, identification mechanism, communicative-regulatory.

Key words: aesthetic culture, national identity, Ukrainian art, artistic culture, mentality.

Дата першого надходження рукопису до видання: 25.09.2025

Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 27.10.2025

Дата публікації: 23.12.2025